

حسین الوندی

کارشناس ارشد برنامه ریزی درسی

اشاره

یکی از مسائل اساسی معلمان، آشنایی ناکافی آنان با مجموعه فعالیت های قبل از تولید کتاب درسی است که طی فرایند برنامه ریزی درسی شکل می گیرد و به تهیه ی برنامه ی درسی منجر می شود. از آن جا که معلمان، مجریان اصلی برنامه های درسی هستند، آشنایی آنان با فرایند برنامه ریزی و مؤلفه های برنامه های درسی ضروری است. به این منظور، در شماره ی پیش، به بعضی مؤلفه های برنامه ی درسی و مراحل برنامه ریزی درسی اشاره کردیم و ارتباط کتاب درسی با برنامه ی درسی را از چند منظر، بیان داشتیم. از آن جا که کتاب درسی جلوه ای از برنامه ی درسی است، مؤلفه های کتاب درسی و رویکردهای آموزشی، کتاب درسی و اهداف و انتظارات آموزشی، کتاب درسی و محتوا و چگونگی سازمان دهی آن و کتاب درسی و تجربیات یاددهی-یادگیری را توضیح دادیم و تشریح کردیم. در این شماره، ساختار محتوایی و ساختار فیزیکی کتاب درسی و ارتباط کتاب با شیوه های ارزشیابی پیشرفت تحصیلی را شرح خواهیم داد.

۲

کلید واژه ها:

ساختار محتوایی کتاب، ساختار فیزیکی کتاب، کتاب درسی و شیوه های ارزشیابی، پیشرفت تحصیلی.

آشنایی با مبانی طراحی، تألیف و ارزیابی کتاب درسی

کتاب درسی: ساختار محتوایی

به طور معمول ساختار هر کتاب درسی و یا دقیق تر، ساختار هر فصل از آن، از سه بخش مقدماتی، میانی و پایانی (تحکیم یادگیری) تشکیل شده است. محتوای هر یک از این بخش ها تقریباً مشخص است، اما برحسب موضوع درسی، اندکی تغییر می کند، از سوی دیگر، منطق یاددهی - یادگیری ایجاب می کند که در آغاز هر واحد یادگیری مقدمه ای بیاید که در آن، به ایجاد انگیزه و رغبت و توضیح اهداف و مفاهیم کلی پرداخته شود و سپس محتوای اصلی بیان گردد. در پایان نیز، با جمع بندی و پرسش و تمرین، تحکیم یادگیری صورت گیرد. به این ترتیب، محتوای هر یک از سه بخش یاد شده، به صورت یک فصل و یا یک واحد یادگیری از کتاب درسی، شامل موارد زیر خواهد بود:

۱. بخش مقدماتی

این بخش شامل موارد زیر است:

- ایجاد انگیزه و رغبت
- توضیح اهداف کلی و مفاهیم اساسی به صورت مختصر
- تبیین کاربرد محتوای واحد یادگیری در زندگی فراگیرندگان
- ارتباط محتوای واحد یادگیری با نیازهای فراگیرندگان
- یادآوری پیش دانسته های فراگیرندگان

- توضیح ساختار محتوایی واحد یادگیری

- روش مطالعه

- و ...

ذکر این نکته ضروری است که بخش مقدماتی را نباید با مقدمه ی کتاب یکی دانست. اگرچه در مقدمه ی کتاب نیز بنا به ضرورت ممکن است به برخی از

بسیاری خواهد کرد.

کتاب درسی و شیوه‌های ارزشیابی پیشرفت تحصیلی ارزشیابی پیشرفت تحصیلی، داوری ارزشی براساس یک سلسله از اطلاعات، ملاک‌ها و شواهد برای تعیین میزان پیشرفت فراگیران در نیل به اهداف جزئی آموزشی و اهداف نهایی برنامه است. به عبارت دیگر، ارزشیابی پیشرفت تحصیلی، «سنجش عملکرد یادگیرندگان و مقایسه‌ی نتایج حاصل با اهداف آموزشی است و مشخص می‌کند، فعالیت‌های معلم و کوشش‌های یادگیری فراگیرندگان، به چه میزان به نتایج مطلوب رسیده است.» به این ترتیب، یکی دیگر از ویژگی‌های کتاب درسی این است که نتایج آموزش محتوای آن مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد. بدیهی است این ارزشیابی، ارزشیابی پیشرفت تحصیلی است. ارزشیابی به سه صورت انجام می‌گیرد: الف) کلی؛ ب) ارزشیابی پیشرفت تحصیلی فرآیندی^۱ (سنجش فعالیت‌های فراگیران در طول یک دوره‌ی آموزش)، و ج) ارزشیابی نتیجه‌مدار^۲ (سنجش نتایج پایانی).

از سوی دیگر، ارزشیابی پیشرفت تحصیلی باید بر مبنای اصول مشخصی صورت می‌گیرد. رعایت این اصول هنگام ارزشیابی، راه تحقق اهداف برنامه را هموار می‌کند. برخی از این اصول عبارت‌اند از:

۱. هماهنگی با رویکردهای برنامه‌ی درسی؛
 ۲. هماهنگ بودن شیوه‌ها و ابزارهای ارزشیابی با ماهیت اهداف؛
 ۳. تناسب بین ارزشیابی و ماهیت موضوع اصلی؛
 ۴. مناسب بودن شیوه‌ها و ابزارهای ارزشیابی با خصوصیات فراگیرندگان؛
 ۵. هماهنگی بین ارزشیابی و روش‌های یاددهی-یادگیری؛
 ۶. هماهنگ بودن ارزشیابی با اصول یادگیری.
- نکته‌ی سومی که می‌توان درباره‌ی ارزشیابی مطرح ساخت، ابزارهای گوناگون ارزشیابی است. برخی از این ابزارها عبارت‌اند از: آزمون‌های عملکردی^۳، سؤالات واگرا^۴، سؤالات همگرا^۵، کارپوشه^۶ (کارنما)، آزمون‌های چندگزینه‌ای^۷، آزمون‌های تشریحی^۸، فهرست‌واری^۹ و... طراحی و سازمان‌دهی کتاب درسی باید به گونه‌ای باشد که از یک سو امکان انواع گوناگون ارزشیابی را فراهم آورد و از سوی دیگر، بتوان با استفاده از ابزارهای گوناگون ارزشیابی، میزان پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان را در فراگیری محتوای آموزشی، مورد سنجش قرار داد.

مطالب، بالا اشاره شود، ولی در مقدمه‌ی واحد یادگیری، به‌طور غیرمستقیم و تقریباً پنهان به محتوای بالا پرداخته می‌شود.

۲. بخش میانی (واحد یادگیری)

بخش میانی، محتوای اصلی فصل و یا درس را تشکیل می‌دهد که خود به دو قسمت مقدمه و متن اصلی قابل تقسیم است:

الف) مقدمه: در این قسمت، طرح اهداف کلی درس در قالب سؤال یا اشکال دیگر، مطالبی کوتاه درباره‌ی ارتباط محتوا با زندگی فراگیرندگان و یک یا چند عکس برای ایجاد انگیزه در مخاطبان می‌آید. مقدمه‌ی بخش میانی را نباید با بخش مقدماتی یکی دانست. در بخش مقدماتی، متن اصلی و محتوای درس معرفی می‌شود، در حالی که در قسمت مقدمه‌ی بخش میانی، محتوای اصلی آغاز شده است.

ب) متن اصلی: متن اصلی شامل فرصت‌های یادگیری متنوع به‌منظور پرورش و تعمیق مفاهیم، مهارت‌ها، نظریه‌ها، فعالیت‌های یادگیری، پرسش‌های تقویت‌کننده، مصادیق گوناگون محتوا، ارزش‌ها، تصویرها، جدول‌ها، نقشه‌ها و... است. در این قسمت، توجه به وسعت و عمق مفاهیم، حجم محتوا و تنظیم فرصت‌های یادگیری براساس نوع سازمان‌دهی محتوای انتخاب شده، هماهنگی آن‌ها با رویکرد و اهداف برنامه، شیوه‌های یاددهی - یادگیری و روش‌های ارزشیابی، بسیار ضروری است.

۳. بخش پایانی (تحکیم یادگیری)

در این بخش، همان‌طور که از نام آن پیداست، یادگیری پایدار می‌شود و در ذهن فراگیرندگان تحکیم می‌یابد. این کار از طریق طرح سؤالات مروری، به‌منظور مرور کلی نکات مهم محتوا، تعریف مجدد مفاهیم اساسی در قالب خلاصه‌ی درس (جمع‌بندی)، خودآزمایی‌ها، تمرین‌ها، پرسش‌ها و فعالیت‌های تکمیلی صورت می‌گیرد.

کتاب درسی: ساختار فیزیکی

ساختار فیزیکی کتاب شامل طراحی جلد، طراحی صفحات (لی‌آت)، رنگ، تصویر، اندازه و نوع حروف، هماهنگی بین تصویرها و متن، قطع کتاب، صحافی و... است. هر یک از ویژگی‌های یادشده، باید متناسب با نوع محتوای کتاب و سن مخاطب آن انتخاب شود. بدیهی است که انتخاب مناسب هر کدام از این ویژگی‌ها، به ایجاد انگیزه، رغبت، علاقه و جذابیت کتاب برای فراگیرندگان کمک

زیرنویس.....

1. process-based assessment
2. outcome-based assessment
3. performance tests
4. divergent questions
5. convergent questions
6. portfolio
7. multiple choice tests
8. Essay tests
9. checklist